

BYARÖRNET

DEN SKÅNSKA

HEMBYGDSTIDNINGEN

Strandhagen. Arild.

Oljemålning av Herman Österlund.

SKÅNSKA ÖKNAMN

Anteckningar av
HELGE ANDERSSON

ALLMOGENS gamla namnskick präglas av riklig förekomst av öknamn eller "viddornamn" som det heter på genuint språk. "De e lätt å få viddornamn" är ett vanligt talesätt. Öknamnen var förr ytterst vanliga och mera i bruk än de riktiga namnen. De användes företrädesvis i identifierande syfte för att undvika förväxlingar i en tid, då de vanligaste dopnamnen var Annors, Jins, Nels, Pär, Anna, Elna, Karna, Else, Tjarsti o. s. v. I en by kunde det finnas ett tiotal personer med namnen Jins Nelsen och Anna Persdotter, och om dessa namn användes, var det svårt att med säkerhet veta, vem det gällde. Men öknamnet, som direkt anknöt till bärarens karakteristika, gav genast ett exakt besked. Allmogens öknamn hade sålunda en praktisk användning och brukades sällan i nedvärderande och förklenande syfte. Naturligtvis kunde undantag förekomma. Öknamnens upphov är att söka i de mest skilda förhållanden som proveniens, bostadens topografi, yrke och verksamhet, utseende och kroppsväxt, lyte, moraliska eller fysiska egenskaper, förmögenhetsvillkor, renlighet, egenheter, talesätt, episoder o. s. v. Ibland kunde också namnsammanställningar ge upphov till öknamn. Sålunda blev Hans Hansson och Lars Larsson oftast Dubbel Hans och Dubbel Lars. I det följande ges nu några glimtar ur den skånska öknamnsfloran efter material, som upptecknats från skilda delar av Skåne.

En stor grupp öknamn hänför sig till proveniens och innefattar sålunda härkomst, härstamning och hemmahörighet. I dessa öknamn ingår födelsesocknen, födelsebyn, hembyn, den egna gården och så vidare. Namn av denna typ är Sven Bleking (fr. landskapet Blekinge), Nels Preg eller Pregen (fr. Pregesta by i Vollsjö), Nels Tjörning eller Tjörningen (fr. Tjörneröd i Vanstad), Ola Sjöbo, Fosie Pelle (känd marknadskomiker), Jöran ifrå Hylie (även känd marknadskomiker), Jyddelövsmårrdaren (fr. Gödelöv), Lars Böl eller

Bölen (fr. Bölarp i Gödelöv), Jins Kock (fr. Kockahus i Genarp), Trallen (fr. Trallahus i Genarp), Hans Tocke och Olof Tocke (fr. Tockahus i Genarp), Ola Himbär (fr. Himbäraskåuen, d. v. s. hallonskogen), Ettarpespöjed (fr. Ettarp i Gödelöv), Smörhöjapågen och Smörhöja Anan (fr. Smörhöj i Lyngby), Nels Tavastare (fr. Tavastehus i Genarp), Jins Ris eller Risa Jinsen (fr. Risen i Genarp), Lars Bom eller Bommen (fr. Bomhus i Hyby) och Per Kratt (fr. Krattmarken i Bjerresjö).

En del öknamn har sitt upphov i bostadens topografi. Namn av denna art är Per Backe, Hana Backa, Malena Holla, Lars Kråg (bodde i en krok), Nels Tjilla (bodde vid en källa) och Lerkladden (bodde på ett ställe med blöt lerjord).

En stor grupp öknamn hänför sig till yrke och verksamhet. Namn av detta slag är Per Murare, Pål Skräddare, Magnus Träskoman, Hans Ringare, Jins Myllare, Annors Fiskare, Magnus Slajtare, Hans Klippare (utförde hårklippning), Ola Täckare, Hans Fiskus (körde omkring och sålde fisk), Lappskomagaren och Låmmaskräddaren (av lamm = lamm; sydde pälsar av fårskinn). Ibland kunde samma person ha flera öknamn, som Nels Pottemagare, Nels Pott eller Potten och Nels Skräddare, Värdeskräddaren eller Nels Värda. Förr brukade gamla gummor gå omkring och sälja kakor, s. k. kagekvinjor. Denna verksamhet har gett upphov till namn sådana som Kage Else och Kage Hanan. I de flesta byar fanns förr någon klok gubbe eller gumma, som botade folk, som "hade kommed fårr nåd i en horrelving" eller på annat sätt fått en sjukdom. Dessa naturläkare erhöll namn sådana som Jins Doktor, Klåge Per, Doktor Hanan och Klåga Hana. Till denna grupp av öknamn hör också namnen Jins Gniare och Hans Pivare (namn på spelemän), Ola Marknad (marknadsoriginal), Slåmannen (en som "jick å slo släntor me lie"), Den lille stenkrossen (en kraftig karl som stod och kros-

sade sten) och slutligen All världens sme och Pive-smen. En som tjänat hos en präst i Skurup kallades Nels Präst, och ett vanligt namn på en arrendator av ett prästlöneboställe är Prästabonen. En som brukade skriva åt en auktionsförrättare kallades Per Skrivare, och en som försökt smugla brännvin fick sedan heta Dunka Johan.

En grupp öknamn hänför sig till utseende och kroppsväxt och omfattar namn sådana som Röe Oskar, Svärte Hans eller Hans Tatter, Grånacka, Kålhoeded (en vithårig man), Ola Krågnesa, Jins Ya (enögd), Per öra (ett öra), Spar Knäjt (likhet med spelkortet Spader Knekt), Lille Per, Store Hans, Liten, Tretummaren (liten man), Tjyllingen (liten man), Långe Jakob, Höja Himmel (lång kvinna), Brädan (lång och smal kvinna) och Skage-len (värkbruten man).

En annan grupp av öknamn har sitt upphov i lyte, själslig eller kroppslig defekthet. Namn av denna typ är Blinge Per, Döve Kal, Snorringen (snurrögd), Per Stamm, Halte Hans, Magnus Tosing, Jins Träben eller Träbeningen, Sven Neselös och Vinge Jins. Efter Sven Neselös, som fötts utan näsa, har upptecknats talesättet ”många har di snydd i dinne varden, men mäj snydor di minsjannt ente”. Då Vinge Jins omsider blev rättare på en gård, var genast ett kvickhuvud framme och sade ”nu har Vinge Jins blev rättare”.

Till sådana öknamn som har sitt upphov i moraliska eller fysiska egenskaper räknas Råven (listig person), Vargen (glupsk person), Ola Modi, Kristen Lynor (lugn), Jins Skräpp (skrytsam), Starke Hans och Sykaren (en som kunde springa fort).

En del öknamn härleder sig ur förmögenhetsvillkor. Hit hör Rije Per, Rija Karna, Pänjen eller Ola Pänj och Hans Fatti. En som varit rik men blivit utfattig kallades Rije Per Fatti.

Öknamnen kunde också ha sitt upphov i personers renlighet eller smutsfärdighet. Namn av denna

typ är Sjitte Ola, Rene Hans, Sjitta Karna, Sjitta Tjitta, Loppe Else, Lusa Jins och Per Möged.

Originalitet och egenheter av skilda slag gav ofta upphov till öknamn. Hit hör namnen Jins Bagvänd, Nels Päje (brukade alltid peka med långfingret), Olof Råvare (talade högt), Knud Hångare (stod alltid och hängde), Hans Kaja (var vänsterhänt), Idisslaren (tuggade alltid med munnen) och Annors Plyddor (talade mycket fort).

En grupp öknamn härledes ur personers stående talesätt. Hit hör namn sådana som Fantami Djärv (brukade alltid säga ”han va fantami djärv”) Håcken eller Jins Håck (brukade säga håcken = vilken), Jannlariden (brukade i stället för ”jäklar i det” säga ”jannlar i det”), Som han sa hin (brukade ofta detta talesätt, t. ex. ”ja får ha en sje gröd ti som han sa hin mannen”), Jins Moer (hade som pojke sagt ”moer i da har ja sitt en ula”), Pickakaltjarn eller Picka (en smed som brukade säga ”a ja står å pickar litta kalt jarn”), Lunka ti lörda (brukade varje måndagsmorgon säga ”a nu lunkar de ti lörda ijenn”), Ja o min (brukade säga ”ja o min kvinga”) och Kväsaren (brukade säga ”ja ska kväsa han”).

Ibland var det rena tillfälligheter, som gav upphov till öknamn. Sådana namn är Jins Vilsopé (hade för första gången sett en cykel i byn och berättade detta ”i da har ja minsjannt sitt en vilsopé nårr ja var nårrad i byn”), Jins vann å brö (hade suttit inne på vatten och bröd), Jarte Per (hade i ett kortspel spelat ut hjärteress och sagt ”jarta i mej”), och slutligen Bladden (hade blivit genomvåt och sagt ”ja va våd som en bladd”). En piga lär på tal om giftermål ha sagt ”får ja ente Bladden ska ja ha Gadden”, en skraddare som kallades Gaddaskräddaren eller bara Gadden.

Slutligen anföres några öknamn, vilkas ursprung är oklart. Dessa namn är Jyntjepinj, Spårren (sparven), Svommsingen, Lunten, Finten, Pénniken, Pénnike, Anan och Fornan.